

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ РЕЙТИНГІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано сучасні світові та вітчизняні рейтинги вищих начальних закладів як інструмент оцінки якості освіти. Розглянуто переваги та недоліки обраних критеріїв оцінювання. Обґрунтовано необхідність в удосконаленні даного інструменту.

Ключові слова: рейтинг ВНЗ, оцінювання освіти, світові рейтинги, якість освіти, критерії оцінки.

In the article the modern world and national rankings of universities are analyzed as an instrument of evaluating the quality of high education. The advantages and disadvantages of chosen criteria are considered. The necessity of improving this instrument is grounded.

Key words: ranking of universities, evaluating of education, world rankings, quality of education, criteria of evaluating.

Зростання частки зайнятих інтелектуальною працею з ХХ ст. спричинило переорієнтацію вищої освіти з культурологічних та педагогічних задач на цілі виробництва та економіки. Вища освіта набула масового характеру, тобто втратила одну із важливих специфічних рис – елітарність. Доступність поставила під загрозу якість освітньої послуги, з'явилась потреба в її оцінці.

Дана проблема особливо гостро постала з 80-х рр. ХХ ст. і до тепер залишається невирешеною. Як варіант на сьогодні інструментом оцінки якості освіти пропонується рейтинг – список вищих навчальних закладів однієї чи декількох країн, які подаються за певними параметрами у спадному порядку [2].

Попри їх популярність і кількісне зростання, як у глобальному, так і в національних масштабах, значні розбіжності в результатах, наявність великої кількості спірних показників, неоднозначність джерел оцінювання, недосконалість методології спричиняють численні дискусії серед світових і вітчизняних учених з приводу об'єктивності такої оцінки.

У такій ситуації постає проблема, що полягає в необхідності створення такої методології з відповідним інструментом оцінки якості освітньої послуги, що відображала б реальний, об'єктивний стан підготовки спеціалістів вищими навчальними закладами та ступінь відповідності вимогам розвитку економіки, ринку праці, очікуванням держави, роботодавців, абітурієнтів-випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання оцінки якості освіти серед зарубіжних учених розглядали А. Амарал, А. Девідсон, А. Сурсок, Л. Харві, Р. Льюїс, Дж. Ньютон, С. Марґінсон, С. Родріґез, К. Ходсон й ін., серед вітчизняних науковців: А. Ржевська, С. Домбровська, В. Цветков, Є. Красняков, О. Зайченко та ін.

В останні роки активно розвиваються дослідження освіти через призму економіки, які представляють окремих науковий напрям – економіку освіти, що з'ясовує сутність, цілі та функції вищої освіти в економічному вимірі, визначенні її ринкового потенціалу, його специфіки порівняно з іншими сферами суспільного виробництва. Необхідність даного підходу та важливість таких досліджень обґрунтовуються Т. Шульцом, Г. Беккером, Р. Лукасом, Е. Хантом, Г. Шераном, Р. Грінбергом, В. Плехановою, С. Беляковим, В. Андрущенко, В. Савельєвим, А. Бабічем, Г. Балтхіним, С. Жильцовим, С. Поповим.

Проте теоретичні питання оцінки освітньої послуги залишаються актуальними.

Метою статті є проаналізувати принципи побудови найвідоміших сучасних світових і вітчизняних рейтингів, що оцінюють якість освітньої послуги на предмет об'єктивності та обґрунтованості обраних критеріїв.

Як вище зазначалось, інструментом оцінки якості надання освітньої послуги вищими навчальними закладами на сьогоднішній день є світові та національні рейтинги. Серед світових найавторитетнішими є "QS", "Times", "Webometrics", "Шанхайський рейтинг наукових університетів", вітчизняні представляють "Компас", "Національна система рейтингового оцінювання ВНЗ" (рейтинг МОНмолодьспорту), рейтинг ЮНЕСКО "ТОП-200. Україна". Охарактеризуємо наведені рейтинги більш детально.

Рейтинг компанії "Quacquarelli Symonds" є одним з найавторитетніших. Уперше опублікований у 2004 р. і до 2010 р. був у партнерстві з "Times" і виходив під назвою "Times Higher Education" – "QS World University Rankings". З 2011 р. "QS" і "Times" – два незалежних рейтингу. Метою є оцінити різні аспекти роботи університетів: якість наукових досліджень, кар'єрний потенціал випускників, міжнародна орієнтація, якість викладання. Рейтинг оцінює 3000 університетів і відповідно до результатів публікує 700 найкращих [6].

Рейтинг "Times" є спільним проектом авторитетного британського видання "Times Higher Education" і дослідницької компанії "Thomson Reuters". Їх співпраця розпочалася з 2009 р. За мету було поставлено створити нову рейтингову систему, яка б відповідала сучасним запитам галузі вищої освіти. Оприлюднений перелік зазвичай включає 400 найкращих ВНЗ світу [8].

"Webometrics" – рейтинг інтернет-присутності складається іспанською компанією "Cybermetrics Lab" і з 2004 р. публікується двічі на рік: у січні та червні. Особливістю його є прагнення дослідниками оцінити інформаційне наповнення та "помітність" університетських сайтів. Опублікований перелік включає понад 20 тис. закладів – практично всі університети світу [7].

"Шанхайський рейтинг наукових університетів" розроблено фахівцями Інституту вищої освіти Шанхайського університету, публікується щорічно, починаючи з 2003 р. Початковою метою складання рейтингу було оцінити рівень відставання китайських університетів від провідних університетів на світовому рівні. Після оприлюднення цей рейтинг отримав безліч схвальних відгуків і наразі вважається одним із найбільш авторитетних світових рейтингів вищих навчальних закладів [1].

Вищенаведеними дослідницькими центрами обираються різні критерії та джерела оцінювання (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та джерела оцінювання

<i>Рейтинг</i> <i>Чинники оцінювання</i>	<i>QS</i>	<i>Times</i>	<i>Webometrics</i>	<i>Шанхайський рейтинг</i>
Джерело	Статистична інформація, соціологічні дані	Соціологічні дані; інформація надана університетами	Інтернет-ресурси ВНЗ	Показники наукової діяльності (кількість публікацій і цитувань)
Критерії	40 % – репутація ВНЗ серед представників академічної спільноти; 10 % – репутація серед роботодавців; 20 % – цитованість праць викладачів; 20 % – співвідношення викладачів і студентів; 5 % – кількість іноземних студентів; 5 % – кількість іноземних викладачів	30 % підсумкового балу – якість викладання; 30 % – дослідницька діяльність; 30 % – цитованість праць викладачів; 2,5 % – трансфер технологій; 7,5 % – міжнародна взаємодія	50 % – оцінка зовнішніх посилань на ресурс; 30 % – наукові публікації в Google Scholar + Scimago; 10 % – розмір сайту; 10 % – кількість розміщених на сайті текстових документів (файли у форматі pdf, doc, docx, ppt+ppt sound ps)	10 % – загальна кількість випускників, які отримували Нобелівську премію або інші престижні премії; 20 % – цитування в провідних наукових журналах; 20 % – кількість Нобелівських лауреатів і нагороджених медаллю Філдза серед викладачів; 20 % – статті в журналі «Наука та природа»; 20 % – кількість посилань на статті в інших наукових роботах (підрахунок за SCIE, SSCI та ANCI); 10 % – оцінка академічної роботи по відношенню до розміру установи

Проаналізувавши обрані показники та основні критерії оцінювання, можна зробити такі висновки по вищезазначеним світовим рейтингам.

Джерела оцінювання є досить суб'єктивними та обмеженими. Використовуються, як правило, або статистичні дані, або соціальне опитування. Як одна, так і інша категорія має бути ретельно проаналізована, адже на визначення найкращого при соціальних опитуваннях у більшості випадків великий вплив матимуть культурні, географічні та національні зв'язки. Як приклад, рейтингом “QS” надається 40 % від загальної кількості підсумкового балу показнику репутації ВНЗ серед представників академічної спільноти. Логічно, що британські вчені надаватимуть перевагу американським і навпаки, представники Скандинавських країн – одна одній, українські вчені краще знатимуть наукову еліту пострадянського простору. Тому використання такого показника можливе тільки при наявності обмежень та, як мінімум, зменшенні його ваги. Відзначаючи суб'єктивність статистичної інформації, слід відмітити, показники Шанхайського рейтингу – кількість Нобелівських лауреатів та нагороджених медаллю Філдза. Дані премії отримують одиниці в усьому світі, більш того спірне питання, чи є лауреати успішними педагогами, чи якісно вони вміють передавати власні знання. Загальновідомим є той факт, що більшість талановитих, подекуди геніальних вчених не мають здібностей до викладання, їх студенти засвоюють мінімум знань і згодом не знають предмету. У результаті людина отримує неякісну послугу. А цей факт слід враховувати при ранжуванні, адже університет, перш за все навчально-наукова установа, пріоритетним завданням якої є забезпечення навчального процесу.

Спільною тенденцією є відсутність такого показника, як успішність працевлаштування або взагалі корисність від отримання освіти для людини. Держава або студент сплачують певну суму за надання освітньої послуги з метою розвитку здібностей, отримання нових знань, умінь і навичок, що дозволять у майбутньому випускнику отримати престижну роботу та відповідну заробітню плату, а державі досягти, таким чином, успіхів у соціально-економічній політиці, а не за цитованість викладачів у престижних журналах, за дослідницьку діяльність університету та кількість іноземних студентів. Дані показники, можливо, зацікавлять людей, орієнтованих на наукову діяльність, проте таких буде незначний відсоток. Фактично, за такої ситуації представлені рейтинги не можуть об'єктивно впливати на вибір абітурієнтів та претендувати на комплексність оцінки. Вони не відображають того, що має цікавити абітурієнта, роботодавця та державу. Думка роботодавців враховується тільки в рейтингу “QS”, проте даний критерій має всього 10 % підсумкового балу, попри те, що репутація серед роботодавців прямопропорційно впливає на працевлаштування випускників, а отже, і на якість надання освітньої послуги вишами.

Серед представлених показників практично відсутні оцінки матеріально-технічної бази (частково можна вважати, що “Webometrics” оцінює інформаційну складову), навчальної діяльності, компетентності викладацького складу (якість викладання представлено лише в “QS”), що є важливим показником діяльності вищого навчального закладу.

Обрані світові рейтинги демонструють обмежену, суб'єктивну оцінку діяльності вищих навчальних закладів та якості надання освітньої послуги. Як приклад, Шанхайський рейтинг, основними показниками якого є нагороди, цитованість і публікації в престижних виданнях не може претендувати на комплексність та об'єктивність. Його можна враховувати при оцінці вишів як наукових установ, або при визначенні рівня розвитку науки. Подібна ситуація і з "Webometrics". Його основними критеріями є представленість виключно в інтернет-просторі. Практично, оцінюється тільки рівень інформатизації, тому його результати доречно брати до уваги при визначенні рівня розвитку матеріально-технічної бази. Комплексними рейтингами серед представлених можна вважати "QS" та "Times", проте відсоткове розподілення серед основних критеріїв при визначенні підсумкового балу є досить спірним.

Розглянемо ситуацію серед національних рейтингів на прикладі українських.

Рейтинг Міністерства освіти і науки, молоді та спорту оцінки якості освіти в рамках проекту "Національна система рейтингового оцінювання ВНЗ" упроваджений з 2011 р. та проводить ранжування вишів, оцінюючи їх діяльність протягом попереднього навчального року. Координаторами виступають Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України та Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Метою є оцінювання діяльності вищих навчальних закладів на основі методики, що стимулює підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти, участь вищих навчальних закладів в основних міжнародних рейтингах кращих університетів.

Особливістю рейтингу є наявність ранжування суб'єктів у межах ідентифікованих груп, які об'єднані з урахування специфіки підготовки кадрів та профілю вищого навчального закладу. У рейтинговому оцінюванні взяли участь 229 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації усіх форм власності та підпорядкування [4].

Рейтинг українських університетів "Компас" публікується щорічно з 2008 р. Ініціатором виступає компанія "Систем Кепітал Менеджмент" і Благодійний фонд Р. Ахметова "Розвиток України". Координатором є Київський міжнародний інститут соціології. Метою є оцінити діяльність вищого навчального закладу з позиції відповідності надання освітньої послуги потребам ринку праці.

Особливістю є оцінювання лише тих вузів, що здійснюють підготовку за такими напрямками: бізнес/економіки, юриспруденція, інженерно-технічні спеціальності, інформаційні технології та архітектура/будівництво. Оцінюється 234 українських навчальних заклади [3].

Рейтинг університетів України "Топ-200-Україна" публікується щорічно з 2007 р. Засновником і координатором виступає Європейський центр із вищої освіти ЮНЕСКО та кафедра "Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика" при Національному технічному університеті України "Київський політехнічний інститут". Метою є надання достовірної, об'єктивної, порівнянної інформації про якість освітніх послуг, пропонованих вищими навчальними закладами України на національному рівні. Особливістю переліку є близькість

до міжнародних і можливість порівняння не тільки в рамках національного масштабу, але й у глобальному [5].

Розглянемо більш детально джерела оцінювання та обрані критерії вищезазначених рейтингів (табл. 2).

Таблиця 2

Джерела оцінювання та обрані критерії вищезазначених рейтингів

<i>Рейтинг</i>	<i>«Компас»</i>	<i>Рейтинг МОН мольдоського спорту</i>	<i>Топ-200 України</i>
<i>Чинники оцінювання</i>			
Джерело	Соціологічні дані	Статистичні дані, експертні оцінки	Статистичні дані, експертні оцінки
Критерії	31 % – визначення найкращого ВНЗ роботодавця ми з усієї України; 29 % – кадрові вподобання провідних українських компаній; 30 % – масштаби співпраці між ВНЗ та роботодавцями; 10 % – задоволеність випускниками отриманою ними освітою та можливістю застосування її у трудовій діяльності	20 % – міжнародна активність; 21 % – якість контингенту студентів; 19 % – якість науково-педагогічного персоналу; 20 % – якість науково-дослідної та науково-технічної діяльності; 20 % – ресурсне забезпечення	50 % – якість викладацького складу; 30 % – якість навчання; 20 % – міжнародне визнання

Проаналізувавши обрані показники та основні критерії оцінювання, можна зробити висновки щодо вищезазначених українських рейтингів.

Джерелом оцінювання є соціологічні дані, експертні оцінки, статистичні дані. Особливість результатів опитування українськими дослідними центрами полягає в тому, що вони проводяться не в одній соціальній групі, приміром, тільки серед представників академічної спільноти, а опитуваними виступають і випускники, і роботодавці, і експерти.

Методологія оцінювання якості освіти направлена на оцінку діяльності вишу з позиції корисності для студента-випускника. Особливої уваги в даному контексті заслуговує рейтинг “Компас”, який враховує думку роботодавців, рівень затребуваності спеціалістів різних сфер та, найголовніше, ступінь задоволеності випускниками отриманою вищою освітою та можливість практичного застосування отриманих знань. Проте ця перевага є і обмеженням переліку “Компас” – всі показники тісно пов’язані одне з одним та орієнтовані суто на ринок праці та роботодавців, не оцінюється якість викладацького складу, матеріально-технічна база вишу, показник міжнародної діяльності тощо.

Комплексний підхід до оцінки діяльності українських вузів демонструє рейтинг МОНмолодьспорту. Даний перелік єдиний враховує якість контингенту студентів, що значно впливає на будь-який показник діяльності вузу (кількість зайнятих призових місць на олімпіадах, участь у різних проектах, працевлаштування випускників тощо), якість науково-педагогічного персоналу, що враховує діяльність викладачів в науковому та навчальному процесі, не відокремлюючи. Не залишається без уваги ресурсне забезпечення та міжнародну діяльність вишів, що і підтверджує більшу об'єктивність відносно інших рейтингів.

З позиції оцінки здібностей викладача як показника, що впливає на результат надання освітньої послуги, здійснює рейтинг “Топ-200 Україна”, що проводить оцінювання за основними напрямками діяльності ВНЗ, надаючи найбільшу вагу, половину підсумкового балу показнику якості викладання, що визначається за 21 індикатором.

За результатами дослідження можемо стверджувати, що світові рейтинги здебільшого оцінюють якість освітніх послуг за специфічним звуженим колом критеріїв. У той же час вітчизняні рейтинги висвітлюють як уподобання роботодавців та зорієнтованість ВНЗ до співпраці з роботодавцями (“Компас”), так і якість освітньої послуги (Топ-200) та комплексну оцінку роботи ВНЗ (МОНмолодьспорту). Таке різноманіття підходів не дає комплексне бачення напрямів оцінки ні освітньої послуги, ні якості освіти в цілому, що обумовлюють необхідність подальшої розробки та вдосконалення принципів оцінки якості освітньої послуги.

Література:

1. Академічний рейтинг університетів світу (Шанхайський рейтинг, ARWU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.lp.edu.ua/index.php?id=5683&print=1&type=98>.
2. Ржевська А. В. Рейтинги університетів як явище сучасного простору вищої освіти [Електронний ресурс] / А. В. Ржевська // Науковий вісник Донбасу [Електронне наукове видання]. – № 3 (15). – 2011. – Режим доступу : http://almamater.lnpu.edu.ua/magazines/elect_v/NN15/11ravpvo.pdf.
3. Рейтинг українських вузів “Компас” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bestuniversities.com.ua/ru/rejting-vuzov-kompas/o-proekte>.
4. Рейтинг вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації МОНмолодьспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/rejting>.
5. Рейтинг університетів України III, IV рівнів акредитації Топ-200 Україна у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=49&id=2656>.
6. QS World University Rankings – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2012>.

7. Ranking Web of Universities: Methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webometrics.info/en/Methodology>.

8. The essential elements in our world-leading formula [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2012-13/world-ranking/methodology>.

Надійшла до редколегії 20.06.2013 р.